

ISSN 0354-3757

A handwritten mark or signature in grey ink, consisting of a large, stylized 'w' or 'u' shape followed by a diagonal line and some smaller scribbles.

Kompjuteri i pravo

Časopis izlazi dva puta godišnje u maju i novembru

Vol. 2, Broj 1-2, maj-novembar 1994.

Beograd

PRIMENA KOMPJUTERA U PRAVOSUĐU

Apstrakt: Osim što se posmatraju kao "vršenje vlasti", pojedine oblasti pravne delatnosti kao što su zakonodavstvo, uprava i pravosude mogu se razumeti kao izrada, čuvanje, prerada i prenos pravnih informacije. Nagli porast broja sudskih odluka odražava se u odgovarajućem vidu na njihov kvalitet i mogućnost kontrole njihovog izvršenja. Primena računara u pravosuđu ima značajnu uloga ne samo u vezi sa "prečišćavanjem" pravnog poretka od dupliranja, neusklađenosti i protivrečnosti sudskih odluka, već i u otklanjanja raznih terminoloških nepreciznosti i nejasnoća. Sa tehničkog aspekta, primena kompjutera u pravosuđu otvara široke mogućnosti usavršavanja procesa donošenja odluka i sistematizacije sudske prakse, kao i za komparativnu analizu i proučavanje odluka sa užih pravnih područja (npr. materijalne ili procesne norme krivičnog, upravnog i građanskog prava). Informatička tehnologija i kompjuterizovani pravni informacioni sistemi u pravosuđu pomažu prilikom ažuriranja i blagovremenog objavljivanja pravnih tekstova i sudski odluka, kao i njihovog brzog pronalaženja i upoređivanja.

Ključne reči: Kompjuteri- Pravo - Pravosude.

INFORMATIKA I SAVREMENI SVET

U poslednjih desetak godina, informatika je postala jedan od osnovnih faktora ekonomskog i društvenog razvoja. U najrazvijenijim zemljama (SAD, Japan, Nemačka), proizvodnja i primena informatičke tehnologije i tzv. industrija znanja predstavljaju osnovne pokretače i usmerivače razvoja¹. Niz zemalja koje su do nedavno bile nerazvijene i zaostale, ostvarile su zavidne uspehe u razvoju, upravo zahvaljujući informatizaciji (Singapur, Malezije, Hong Kong, i dr).

* Dr Stevan Lilić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

¹ Blaise Cronin, Neva Tudor-Šilović, *The Knowledge Industries - Levers of Economic and Social Development in The 1990's*, ASLIB, London, 1990.

Od početka pedesetih godina - kada su se pojavili prvi elektronski digitalni računari, tehnološke inovacije se svakim danom i u svakom pogledu sve više razvijaju. U međuvremenu, informatička tehnologija - čiji je neprikosnoveni simbol kompjuter, toliko je uznapredovala, da je izazvala dramatičan preokret u razvoju tehnologije obrade podataka i upravljanja. "Interes za učešće u razvoju i primeni informatike nije slučajan. (...) Informatička tehnologija omogućava da informacije budu potpunije, dostupnije i blagovremene. Na toj osnovi unapređuje se kvalitet upravljanja što se pozitivno odražava na privredni prosperitet i ukupni društveni razvoj."²

PRIMENA KOMPJUTERA U OBLASTI PRAVA

Smatra se da je era "automatizacije prava" otvorena 1949. godine na Univerzitetu u Minesoti (SAD) čuvenim radom Li Levingera, "Jurimetrija - sledeći korak napred", koji nas, između ostalog, upozorava da: "Svakim danom pravo postaje sve složenije, građani postaju sve zbunjeniji, a društvo manje integrisano. (...) Pravnici su se toliko zaokupirali rečima i teorijama, da nisu uspeali da stvore nešto što bi iole ličilo na jedan racionalni sistem, kao osnovu ostvarivanja svoje glavne funkcije, tj. razrešavanja kontroverznih situacija. Većina odluka sakrivena je iza verbalne fasade koja je uobličena u silogističkoj formi. (...) U oblasti društvene regulacije (tj. prava), moramo makar započeti sa upotrebom istih prilaza i istih metoda koji su nam omogućili veći napredak u znanju i ovladavanju svakog drugog područja."³ Nažalost ovaj i drugi radovi koji su otvorili "novu eru u pravnoj nauci" (s obzirom da predstavljaju prekretnicu ne samo u odnosu na metodologiju pravne spoznaje, već naročito u odnosu na primenu prava), u našim su stručnim pravnim krugovima skoro nepoznati.⁴

² Nikola Marković, *Informatika i aktuelna društvena pitanja*, "XVII jugoslovensko savetovanje o informacionim sistemima", Praksa, Beograd, br. 6-7, 1988, str. 2-3.

³ Lee Loevinger, *Jurimetrics - The Next Step Forward*, Minnesota Law Review, Vol. XXXII, 1949, str. 455-493.

⁴ Interesantno je da o "jurimetriji" nema ni reči u radovima nekih naših poznatih pisaca iz oblasti metodologije prava (uporedi recimo, akademik Radomir D. Lukić: *Metodologija Prava*, Naučna knjiga, Beograd, treće izdanje, 1983). U svetu praktično nema rada iz oblasti "jurisprudencije", tj. teorije i metodologije prava koji jurimetriju ne svrstava u red "savremenih metoda u pravu" (uporedi, recimo Lord Lloyd of Hampstead, Emeritus Professor of Jurisprudence in the University of London and M.D.A. Freeman, *Introduction To Jurisprudence*, Fifth Edition, Stevens & Sons, London-Toronto, 1985, str. 701-705 i dr).

Osim što se posmatraju kao "vršenje vlasti", pojedine oblasti pravne delatnosti kao što su zakonodavstvo, uprava i pravosuđe mogu se razumeti kao izrada, čuvanje, prerada i prenos pravnih informacije. U tom kontekstu, kompjuteri, odnosno elektronski računari mogu pravnicima biti od posebne pomoći kod iznalaženja propisa koje treba u datom slučaju primenjivati od strane onih, čija je funkcija meritorno odlučivanje u "pravnim stvarima" (sudija, službenih lica u upravnom postupku, i dr.). Stoga je i pitanje odnosa "pravne odluke" i "obrade podataka", pitanje od prvorazrednog značaja za efikasan preobražaj prava, posebno u oblasti pravosuđa i rada sudova⁵.

Prikupljanje, obrada i korišćenje podataka od uvek je igralo značajnu ulogu u vođenju društvenih poslova i ostvarivanja funkcija vlasti - zakonodavstva, uprave i pravosuđa. Opšta kretanja u industrijski razvijenim, a posebno u post-industrijskim društvima imaju, između ostalog, za posledicu i proces transformacije države od tzv. aparata za vršenje autoritativnih funkcija vlasti i prinude u koordinatora stručnih i informatičkih usluga (tzv. information management), sa jedne, odnosno transformacije prava od sistema autoritativnih zapovesti u sistem autonomnih pravila koordinacije, sa druge strane. Tako, npr. savremene tendencije pokazuju preobražaj funkcija države (posebno uprave) od "autoritativnog upravljanja putem vlasti i administrativnim merama" u "stručno-funkcionalnu makro koordinaciju" složenih društvenih tokova korišćenjem visokotehnoloških organizacionih metoda i sredstava informatičke tehnologije⁶.

U savremenim uslovima, može se reći da je upravo aktivnost "procesiranja" podataka fundamentalna funkcija države. Obrada podataka javlja se kao bitna pretpostavka zakonitom, efikasnom i ekonomičnom ostvarivanju uloge države. Ova tvrdnja može se lako dokazati mnogim istorijskim i savremenim primerima iz najrazličitijih oblasti javnog života - od popisa stanovništva do vođenja najraznovrsnijih službenih i drugih evidencija i sudske prakse. Razne pravne informacije mogu se koristiti u najrazličitije svrhe, odnosno registrovati i čuvati u kompjuterizovanim informacionim sistemima. S toga su i akronimi "AOP" ("automatska obrada podataka"), odnosno, "EOP" ("elektronska obrada

⁵ Uporedi - Jon Bing, Trygve Harvald, *Legal Decisions and Information Systems*, Universitetsforlaget, Oslo 1977.

⁶ Stevan Lilić, *Socio-tehnološki kompleks "upravljanje-vladanje" i socijalna regulacija*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, br. 2-3, 1992, str. 69-84.

podataka"), postali sinonimi za savremena "informatička društva"⁷, tj. za društva u kojima se velike količine najrazličitijih podataka obrađuju automatski -elektronskim putem.

U vezi mogućnosti primene kompjutera u oblasti prava, dva su važna aspekta koja treba imati u vidu. Prvi se odnosi na oslobađanje ljudi zamornih rutinskih poslova, kako bi imali više vremena za razvijanje svojih kreativnih sposobnosti, dok se drugi odnosi na stvaranje neophodnih tehnoloških pretpostavki za poboljšanje celokupnog procesa pravnog odlučivanja u svim pravosudnim strukturama i na svim nivoima.

Za pravni sistem se može reći da je sastavljen od pravne teorije, pozitivnog zakonodavstva i pravne prakse. Kao takav on ima sve odlike tzv. "large-scale" sistema⁸. Unutar prava kao "velikog sistema" mogu se dalje razlikovati pojedini "podsistemi" - npr. "zakonodavstvo", "uprava" i "pravosuđe" - koji, posmatrani za sebe, čine tzv. relativno izolovane sisteme.

PRAVNI INFORMACIONI SISTEMI

Oko kompjutera počele su se razvijati i potpuno nove oblasti prava i pravne informatike - od relativno lako manipulativnih i "prijateljskih" (user-friendly) personalnih kompjutera i sistema za kancelarijske i kućne potrebe, do kompleksnih (nacionalnih i transnacionalnih) pravnih informacionih sistema - CREDOC, QUIC/LAW, IRETIJ, JURIS, ITALGIURE, EUROLEX, LEXIS, WESTLAW, EURONET, INTERDOC, PRAVO-1, PRIS itd.⁹ "Rezultat procesa inicijalne obrade (pravnih) podataka je pronalaženje osnovnih pravnih izvora. Ovi izvori nalaze se kao pisana pravila u raznim zakonima, propisima, sudskim odlukama itd. Tumačenjem ovih odredbi, pravnik uobličava pravnu normu. (...) Ovaj integralni postupak uobličavanja pravne odluke, mora biti adekvatno primenjen i pri izgradnji kompjuterizovanih sistema, tako

⁷ Uporedi - A.Melezinek, A.Kornhauser, L.Šturm (Hrgs), *Technik und Informationsgesellschaft (Information, Technology and Society)*, Referate des 16. internationalen Symposiums "Ingenieurpeadagogik '87", Darmstadt, 1987.

⁸ Borislav Milić, *Pravni informacioni sistemi kao sredstvo primene savremene tehnologije u oblasti prava*, Pravni život, br. 5, Beograd, 1970, str. str. 39.

⁹ Uporedi, između ostalog: Jon Bing, *Handbook of Legal Information Retrieval*, Amsterdam-New York-Oxford, 1984; A.Flory, H.Corze, *Informatique Juridique*, Paris, 1984; Garcia de Santis, *Introducao a Informatica Juridica*, Sao Paolo, 1978; Stevan Lilić, *Pravna informatika*, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstava, Beograd, 1991, i dr.

da postoji mogućnost modifikacije predhodnog zaključka, odnosno mogućnost uključivanja predhodnog zaključka u naknadni."¹⁰

Efekti koji savremeni kompjuterski orijentisani pravni informacioni sistemi treba da postignu na području prava i pravosuđa su višestruki. U oblasti informisanja, efekti se ispoljavaju kroz stvaranje savremenog, jedinstvenog i, pre svega, efikasnog pravnog informacionog sistema koji će biti u stanju da se suprotstavi "poplavi" pravnih informacija sa kojom su suočeni praktično svi učesnici u pravnom saobraćaju: kako građani i privredni subjekti, tako i državni organi i javne institucije. U ovoj poplavi, međutim, najviše se "dave" pravnici i pravne službe u svojoj svakodnevnoj praksi - situacija postaje još teža, naročito za sudije i pravnike u pravosuđu, koji u uslovima velikih društvenih promena treba da pruže kvalitetne i blagovremene "pravne usluge". Od kvaliteta odluka pravnika u pravosuđu u najvećoj meri će zavisiti i uspešnost razvoja jednog društva na principima vladavine prava, ustavnosti i zakonitosti.

U razvijenim zemljama, najnovija dostignuća na području pravne informacije kreću se u pravcu konstruisanja visoko sofisticiranih, tj. inteligentnih pravnih informacionih sistema (legal expert systems) primenom tzv. veštačke inteligencije (artificial intelligence - "AI") uz tehnološku podršku super-kompjutera pete generacije. "Mogućnost izgradnje "inteligentnog" pravnog informacionog sistema, tj. informacionog sistema koji na neki način "razume pojmove" određene pravne oblasti, veoma privlači pažnju u poslednje vreme. (...) Interesovanje za inteligentne sisteme velikim delom proističe iz želje da se prevaziđu postojeći sistemi za pronalaženje pravnih dokumenata (legal dokument retrieval) koji se još uvek oslanjaju isključivo na tehniku punog teksta i ključnih reči. (...) Najkritičnija tačka u projektovanju inteligentnog pravnog informacionog sistema za pronalaženje podataka, kao stručno-dijagnostičkog sistema, je konstrukcija pojmovnog modela (conceptual model) odgovarajućeg pravnog područja."¹¹

¹⁰ Jon Bing, *Handbook of Legal Information Retrieval*, Amsterdam-New York-Oxford, 1984, str. 21-23.

¹¹ Uporedi - Richard E. Susskind, *Expert Systems in Law - A Jurisprudential Inquiry*, Clarendon Press, Oxford, 1987; Ljubiša Stanojević, *Mogućnosti i ograničenja ekspertnih sistema u pravu*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, br. 3-4, 1993, str. 376-380; Dragan Prlja, *Pravni ekspertni sistemi*, Kompjuteri i pravo, Beograd, br. 1-2, 1993, str. 43-54; Anne Garner, *Overview of Artificial Intelligence Approach To Legal Reasoning*, u zborniku "Computing Power and Legal Reasoning" Edited by Charles Walte, West Publishing Co, St. Paul, 1986, str. 247-274; Layman Allen, Radovan Stipanović, *Automatic Generation of a legal Expert System From a Normalized Interpretation of Legal Rules*, Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, br. 6, 1988, str. 807-843; Throne McCarty, *Intelligent Legal Information Systems - Problems and*

PRIMENA KOMPJUTERA U OBLASTI
PRAVOSUĐA (PRIS)

Kompjuter predstavlja dragocenog "saveznika" u obavljanju raznovrsnih pravnih poslova i aktivnosti, a posebno u vezi sa prikupljanjem, selekcijom i raspolaganjem raznovrsnim radnim materijalima, statistikama i drugim podacima, što posebno dolazi do izražaja prilikom "primene prava", odnosno donošenja sudskih odluka¹². U oblasti pravosuđa, tradicionalni metodi rada nisu u stanju da pravovremeno i efikasno "raščiste" nagomilane predmete i odgovore svim svojim društvenim, političkim i pravnim zadacima. Nagli porast broja sudskih odluka odražava se u odgovarajućem vidu na njihov kvalitet i mogućnost kontrole njihovog izvršenja.

Primena računara u pravosuđu ima značajnu uloga ne samo u vezi sa "prečišćavanjem" pravnog poretka od dupliranja, neusklađenosti i protivrečnosti sudskih odluka, već i u otklanjanja raznih terminoloških nepreciznosti i nejasnoća. Sa tehničkog aspekta, primena kompjutera u pravosuđu otvara široke mogućnosti usavršavanja procesa donošenja odluka i sistematizacije sudske prakse, kao i za komparativnu analizu i proučavanje odluka sa užih pravnih područja (npr. materijalne ili procesne norme krivičnog, upravnog i građanskog prava). Informatička tehnologija i kompjuterizovani pravni informacioni sistemi u pravosuđu pomažu prilikom ažuriranja i blagovremenog objavljivanja pravnih tekstova i sudski odluka, kao i njihovog brzog pronalaženja i upoređivanja.

I u našim okvirima, nakon prvih (pionirskih) pokušaja izgradnje eksperimentalnih pravnih informacionih sistema (YUSPI-EM)¹³, sve više ima projekata ove vrste. Jedan od tih je i projekt PRIS, Pravosudni informacioni sistema Jugoslavije¹⁴, koji predstavlja osnov za razmatranje i pristupanju etapnoj modernizaciji informacionog sistema za potrebe pravosuđa i drugih društvenih subjekata koji se bave izučavanjem, stvaranjem i primenom prava.

Prospects, Rutgers Computer & Technology Law Journal, Volume 9, No. 2, 1983, str. 265-266, i dr.

¹² Ronald A. May, *Automated Law Research - A Collection of Presentations Delivered at The First National Conference on Automated Law Research*, American Bar Association Standing Committee On Law and Technology, Atlanta, GA, 1972.

¹³ YUSPI-EM - *Jugoslovenski sistem pravnih informacija -eksperimentalni model*, Inštitut za javno upravo - Pravna fakulteta v Ljubljani, 1972.

¹⁴ *Koncepcija Pravosudnog informacionog sistema Jugoslavije (PRIS)*, Savezni sekretarijat za pravosuđe i organizaciju savezne uprave - Zavod za informatiku saveznih organa i Savezni sud, Beograd, septembar 1986; Aleksandar Lazović, Vesna Pajković-Pudar, Jasna Ljubišić-Vukanović, *Razvoj Pravosudnog informacionog sistema Jugoslavije*, Praksa, Beograd, br. 9, 1988; Dragan Prlja, *Pravosudni informacioni sistem Jugoslavije - PRIS*, Izbor sudske prakse, Beograd, br. 9-10, 1993, str. 61-63.

Informacioni sistem za potrebe pravnikā i pravosuđa treba da ima opšti karakter i da se zasniva na jedinstvenim metodološkim osnovama. Na ovaj naćin postiže se konzistentnost i unutrašnja usklađenost sistema, odnosno izbegava višestruka evidentiranje i prikupljanje, kao i nepotrebna i neracionalna obrada, ćuvanje i prenos istih podataka i informacija. Osnovni cilj svakog informacionog sistema je unapređenje efikasnosti rada u oblasti koju sistem obuhvata. Prema tome, opšti cilj jednog pravnog informacionog sistema u odlasti pravosuđa jeste unapređenje rada sudova i drugih organa pravosuđa. U tom smislu, i izgadnja PRIS-a treba da omogući i doprinese: 1) unapređivanju i razvijanju pravnog i pravosudnog sistema u skladu sa razvojem ukupnih društvenih odnosa, društvenim potrebama i opredeljenjima; 2) sistematskom praćenju i stalnom uvidu u stanje postojećeg normativnog i stvarnog pravnog poretka; 3) pravilnoj i jedinstvnoj primeni zakona, propisa i opštih akata; 4) jaćanju i ućvršćivanju ustavnosti i zakonitosti; 5) jaćanju pravne sigurnosti; 6) potpunoj i brznoj informisanosti i ubrzanju procesa odlučivanja; 7) rasterećenju pravosudnih organa od poslova i zadataka koji se uz primenu raćunara mogu brže, lakše i efikasnije izvršavati; 8) većoj javnosti rada, s obzirom na otvorenost sistema prema graćanima i drugim subjektima; 9) neposrednom uvidu, i samim tim većem prožimanju pravne teorije i prakse; 10) sagledavanju i analiziranju pojava i problema koji se javljaju prilikom utvrđivanja i primene pravnih normi.¹⁵

PRIS kao "pravosudni" informacioni sistem projektovan je, pre svega, sa ciljem unapređivanja metoda i organizacije rada pravnikā uz korišćenje savremene informacione tehnologije. U tom kontekstu, kako bi se prevazišla neracionalnost i neefikasnost u radu organa pravosuđa, javila se potreba informatizacije ovog podrućja. Na osnovu sprovedne systemske analize i izućavanja zahteva i potreba potencijalnih korisnika, u okviru PRIS-a formiran je i specijalizovani informacioni podsistem sudske prakse (IUDICATUM).

Evidenciju sudske prakse, u manjem ili većem obimu, vode skoro svi sudovi, obuhvatajući pravne stavove sopstvenog i drugih sudova koji su izraženi kroz sudske odluke ili usvojeni na opštim ili zajedničkim sednicama, odnosno savetovanjima (npr. naćelni stavovi, mišljenja, pravna shvatanja, zakljućci i sl.). Međutim, evidencije se vode rućno, stim što je praksa da se odabrani karakteristićni stavovi objavljuju u biltenima sudske prakse odgovarajućeg suda, u "Zbirci sudskih odluka", kao i u drugim stručnim ćasopisima. Ove

¹⁵ PRIS, str. 17.

publikacije, pored pravosudnih, koriste i drugi organi i pojedinci koji se bave izučavanjem, stvaranjem i primenom prava.

Procesu stvaranja informacionog sistema sudske prakse potrebno je pristupiti sistematski, organizovano i etapno, što podrazumeva i odgovarajući metodološki pristup koji uvažava zahteve naučnih metoda planiranja i izvršavanja postavljenih zadataka, kao i primenu savremenih tehnoloških dostignuća. Prilikom pristupanja informatizaciji pravosuđa, posebno stvaranja jedinstvene koncepcije informatizacije pravosudne aktivnosti, moraju se imati u vidu do sada postignuti rezultati, kao i rezultati postignuti drugim zemljama. Cilj koji se postiže uvođenjem informacionog sistema za potrebe pravosuđa je poboljšanje efikasnosti rada, objedinjavanje svih informacija i podataka od značaja za efikasan, ažuran i kvalitetan rad pravosuđa, unapređenje i dalje razvijanje pravnog i pravosudnog sistema, učvršćivanje i dalje jačanje pravne sigurnosti, javnosti rada i prožimanje teorije i prakse. Kako se krajnji efekat primene informatike u pravosuđu manifestuje u doslednom ostva-rivanju principa zakonitosti, pravne sigurnosti, vladavini prava i realizaciji koncepta pravne države, potrebno je objединiti sve napore u pravcu podizanje kvaliteta i efikasnosti rada sudova.

Dr Stevan Lilić

THE APPLICATION OF COMPUTERS IN COURTS

Summary: Apart as being seen as the "function of power", particular areas of legal activity such as the legislature, the administration and the judiciary, can also be understood as generating, storing, processing and transmission of legal information. The enormous number of court decisions is reflected on their quality, as well as on the possibility of monitoring their execution. The application of computers is vital not only in regard to the "cleansing" of the legal system of duplication and contradictions of the many court decision, but also in eliminating terminological and conceptual inexactitudes. From the technical aspect, the application of computers in courts, open wide possibilities of up-grading the processes of court decision-making and the systematization of legal decisions. Information technology and computerized legal information systems in courts, also help in up-dating court decision, as well as their prompt retrieval.

Key words: Computers - Law - Courts.